

■ article

REVISTA D'HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA CATALANA,
Volum I, Número 1, 2011 | Print ISSN 2014-1572 / Online ISSN 2014-1564
DOI 10.2436/20.3001.02.20 | Pp. 47-59
<http://revistes.iec.cat/index.php/JOCIH>

L'argument del "prefeixisme". L'estudi de l'autoritarisme al segle XX (des de l'òptica catalano-espanyola)¹

Jordi Casassas Ymbert

Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Contemporània. Barcelona
jcasassas@ub.edu

resum

Breu estat de la qüestió de les anàlisis dels fenòmens antiparlamentaris moderns destacant l'èmfasi que s'ha posat en estudiar-ne els precedents i desencadenants de més llarga durada o "prefeixisme". L'article proposa diferenciar entre els elements anteriors que intervindran directament en el desenvolupament d'aquest fenomen típic i específic del període d'entreguerres dels que hem de considerar propis de la complexa crisi de la implantació del sistema democràtic a l'Europa occidental. En la segona part s'apliquen aquestes reflexions al cas concret de Catalunya-Espanya.

paraules clau

Revisionisme historiogràfic; prefeixisme; història del pensament polític; nacionalisme; Catalunya segle XX.

En l'intent d'explicació de la naturalesa del segle XX, tan prolífic des de ja fa més de deu anys, penso que retorna a la superfície, altre cop, el problema de l'origen dels moviments autoritaris i antiparlamentaris, del genèric totalitarisme (prevalència d'un partit únic que es confon amb l'estat), del feixisme i del nazisme, així com del bolxevisme, fenòmens que tant han ajudat a caracteritzar

1 La versió inicial d'aquest text es va presentar al seminari «Intellettuali del Mediterraneo e dittature del XX secolo», Viterbo, 2000. Amb posterioritat han aparegut dos treballs importants sobre el tema que es planteja aquí: E. Ucelay Da Cal. *El imperialismo catalán; Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*, Barcelona: Edhasa, 2003, on l'argument central coincideix amb les postures que aquí atribuïm a V. Cacho Viu; i M. Fuentes Codera. *El campo de fuerzas europeo en Cataluña; Eugeni d'Ors en los primeros años de la Gran Guerra*, Lleida: Universitat de Lleida-Pagès Editors, 2009, més caut amb l'argument prefeixista.

aquest període que, avui en dia, hom s'esforça per considerar definitivament acabat. Això, sobretot, quan constatem que l'evolució política mundial (europea) del darrer quart del segle s'ha volgut unificar sota l'eslògan de la superació de la barbàrie que havia protagonitzat els anys centrals del segle (cal destacar el llibre de G. Jackson, *Civilització i barbàrie a l'Europa del segle XX*, 1997), com un mecanisme d'anàlisi que s'identifica amb la «nova generació» dels anys setanta, l'encarregada de superar sense complexos «tot allò» que havia significat el passat traumàtic.

En aquesta línia, l'equilibri entre l'oblit cofoi dels consumistes i les polítiques de preservació controlada i amable (quasi sempre digerible per al telespectador) de la memòria han trobat en els moderns *mass media* uns aliats fenomenals; han consolidat la via de la simplificació i de la no matisació (la unicausalitat tendeix a identificar culpables únics i, per extensió, els seus hereus exclusius) i s'han esforçat a «explicar» per què la democràcia actual no té res a veure amb aquells episodis desgraciats de fa quatre o cinc dècades. Aquesta va ser una de les grans preocupacions de Primo Levi, per exemple, a *Los hundidos y los salvados* (Barcelona, 1989).

La força abassegadora d'aquesta actual onada democràtica (en procés «d'autoglobalitzar-se») permet, fins i tot, la integració de vells totalitaris i dels seus fills naturals, que s'adapten a la democràcia, fins i tot amb els seus vells partits i formacions remodelades convenientment, i fan oblidar llur passat. Paral·lelament, aquesta nova situació ha permès l'extensió de la pràctica del «demanar perdó» (ho ha fet, fins i tot, l'Església catòlica) com a forma definitivament exorcisant dels vells diables, de les velles culpes. *Tabula rasa*, com si a poc més de seixanta anys de les lleis racistes i xovinistes les polítiques d'extrema dreta no tinguessin cap mena de presència i de vigència fins i tot en plena Europa civilitzada. Resulta molt alliçonador l'estudi de Piero Ignazi, *L'estrema destra in Europa* (Bologna, 1994).

En aquesta complexa confluència entre el debat cultural-polític i la praxi historiogràfica, en els darrers anys hem presenciat l'aparició de diversos corrents, com ara l'alemany de la «Historikersfreit» (o del «passat que no acaba de passar mai»), la versió germànica del corrent revisionista; com el del propi revisionisme històric d'arreu, sorgit com a antídoto contra els excessos ideologistes de les ortodòxies dels anys de la guerra freda (en el que va sobresortir Renzo de Felice, originant, sobretot amb el seu opuscle *Rosso e nero*, del 1995, una important i dura polèmica amb els dits «anti-revisionistes»); o el corrent més agressiu del «negacionisme» (l'evolució personal i historiogràfica d'Ernst Nolte, partint de postures revisionistes, va ser molt significativa en aquesta línia).

Res de tot això va tenir, en el seu moment, un ressò massa significatiu als mons cultural, polític i historiogràfic espanyols; tampoc en el català del prin-

cipi dels noranta. Potser, algunes escaramusses periodístiques respecte de la visió de la Transició i la valoració ideològicament menys apassionada que es podia fer del període franquista, o l'aparició d'algunes plataformes de preservació de la «vertadera» memòria històrica i de denúncia de preteses tebiors ideològic-interpretatives en historiadors ben instal·lats a prop del poder, en llocs de responsabilitat mediàtica, política o acadèmica (la preocupació per aquest conflicte va quedar reflectida en la famosa conferència de Tzvetan Todorov, *Els abusos de la memòria* [1992]). Hom es podria preguntar, fins i tot en aquest cas menor espanyol, si l'exercici de la memòria està renyit amb l'elaboració històrica: el primer, deutor de les voluntats polítiques de cada moment, mentre que la segona segueix aparentment regida per l'aprenentatge ordenat del coneixement.

Tot amb tot, el que sembla evident és la dificultat de destriar l'anàlisi dels totalitarismes i autoritarismes del segle XX del de la pròpia evolució política general del segle, de tot el debat cultural-polític que l'ha acompanyat (aplicat al cas alemany i reivindicant el tirar enrera fins a la segona meitat del XIX, vegeu Michael Stürner, *Els límits de la potència. El retrobament dels alemanys amb la història*, Berlin, 1992); i, al límit, sostreure-ho a la nostra posició actual, com a intel·lectuals, com a historiadors i com a ciutadans, dintre d'aquesta dinàmica secular. Aquesta dificultat, en el cas que ara ens ocupa ha comportat una presència diguem-ne col·loquial i política, d'universalitzar la denominació «feixisme/feixista», aplicant-la a les més diverses manifestacions i persones, com a sinònim de tota forma de predomini social i polític que es pugui considerar arbitrari.

La historiografia, però, en veure's violentada per la politicologia i la sociologia, s'ha vist forçada a precisar i diferenciar molt: a parlar de feixismes i de feixismes menors, de feixismes preindustrials, de totalitarismes, així com d'autoritarismes conservadors promoguts per les oligarquies de dreta, etc. (sense oblidar la casuística que ha obert el procés de descolonització arreu del món i l'aparició de noves «democràcies totalitàries»). Aquesta sembla que fou l'única polèmica, sobre la naturalesa i caracterització del franquisme i la dictadura del general Franco, que va desembocar en un cert consens, des dels anys inicials de la Transició: respecte la necessitat de diferenciar la brutal imposició del que Renzo de Felice va denominar com l'*establishment* de dreta a Espanya respecte del veritable feixisme (passaria una cosa similar amb els casos d'Hongria, de Romania, de Portugal i fins i tot en el del Brasil de Getulio Vargas). Contràriament al que succeeix amb la mobilització «revolucionària» de les masses promoguda pel «veritable feixisme», en aquests altres casos el poder autoritari és un poder desmobilitzador amb tendència a presentar-se, precisament, com a antídote als traumes nacionals promoguts per la Revolució socialista iniciada per les contradiccions d'una moderna societat democràtica de masses. Amb la història del feixisme ha anat passant, doncs, una cosa similar a la que ha afectat l'estudi del nacionalisme: els que pensen en la possibilitat d'un estudi unificat d'aquest altre

fenomen capital del món contemporani han anat cedint terreny davant dels historiadors que pensen que l'única possibilitat és la d'estudiar els casos particulars, conscients del gran nombre d'elements que els diferencien entre ells. Això, de fet, ha anat provocant una certa divergència entre els historiadors, més relativistes i cautes amb les caracteritzacions nominals, i els politicòlegs i sociòlegs, més propensos a generalitzar la utilització del terme feixisme.

Ara bé, fins quin punt ens podem quedar en aquesta fase d'establiment de taxonomies i de diferenciació de casos? Determinar, posem pel cas, que el d'Espanya, amb tota la trajectòria temporal que el porta de 1923 a 1930 i de 1936 (per alguns territoris) a 1975, no constitueix un fenomen feixista, què li soluciona realment a l'historiador?

De fet, aquest historiador ha de tenir l'aspiració, al marge de la descripció de casos, de comprendre l'existència de problemes generals que afecten a grans àrees (progressivament a tot el món) i que generen estats d'esperit que fan que es busquin explicacions i solucions similars encara que adaptades a les diferents condicions de cas. Des d'aquest punt de vista, tot i que les diverses manifestacions de feixisme les haguem de situar en el marc de l'entreguerres europeu i com a resultat del xoc promogut per la participació en la Gran Guerra i els seus resultats immediats (aquesta necessitat de contextualització va centrar la coneguda obra de Renzo de Felice *La interpretació del feixisme*, des de la seva primera edició de 1969), podem considerar que algunes experiències de països no bel·ligerants –com és el cas d'Espanya –també poden arribar a assimilar-se a la problemàtica general i a aquesta recerca d'un tipus de solucions similars en les que hi situem el feixisme.

Podríem dir que, com a primera guerra vertaderament total en la història de la humanitat, la Guerra Europea va involucrar fins i tot als països neutrals, obligant-los a respondre a estímuls similars als dels bel·ligerants (encara que sense les pressions polítiques i militars concretes, ni les de les masses de damnificats directes, especialment els excombatents). Al cap i a la fi, el problema consistirà a posar-nos d'acord en referència al contingut i als límits que donem al concepte de respostes «similars». Encara que centrat en el cas alemany, el llibre d'Adras Hillgruber, *La destrucció d'Europa. Alemanya en l'època de les guerres mundials, 1914-1945* (Berlín, 1988) explica molt bé l'impacte que el tàndem Guerra i feixisme va tenir sobre la dinàmica europea de conjunt.

La contextualització històrica obliga a introduir els elements de la dinàmica cultural en l'anàlisi dels feixismes i a donar-los-hi un paper rellevant per relació a un procés llarg en el que Europa occidental i la seva perifèria immediata s'enfronten als problemes plantejats per la massificació a l'interior i per les costosíssimes exigències colonials-imperialistes a l'exterior. Aquesta és, precisament, una de les grans aportacions de G. L. Mosse a la història del nazisme.

El problema greu es dona, però, quan la recerca dels corrents culturals que es pensa hauran de desembocar en el feixisme (de fet amb clares arrels vuitcentistes provinents de l'irracionalisme romàntic, com va voler demostrar G. Lukacs per al cas del món germànic amb *L'assalt a la raó. La trajectòria de l'irracionalisme de Schelling a Hitler*, Berlin, 1953) s'acaben confonent amb el feixisme mateix. La pregunta que ens queda formulada és si sense el desencadenant de la Gran Guerra hagués estat possible el feixisme, tot i l'evolució nacionalista radical, d'antipositivisme burgès i antiparlamentària iniciada en els darrers anys del segle XIX. El tema ha estat magistralment estudiat per Zeev Sternhell per al cas francès –intentant aplicar-hi les aportacions de G. L. Mosse per al cas alemany–, que després va voler generalitzar, a parer meu amb menor fortuna i en col·laboració amb Maia Asheri i Mario Sznajder, a *El nacimiento de la ideología fascista* (Madrid, 1994), car es projecten sobre el posterior feixisme situacions, moviments i afirmacions que afecten de ple la crisi democràtica del període.

Hi ha tota una línia interpretativa, molt suggestiva i que no podem oblidar, que ha plantejat els efectes de la crisi del món liberal clàssic en les democràcies occidentals, amb el resultat del debilitament intern dels sistemes parlamentaris i el canvi definitiu de la naturalesa i funcions del propi estat liberal. Aquesta línia interpretativa ha donat una de les explicacions més brillants sobre l'origen del nazisme en l'obra de Karl Dietrich Bracher, des del seu ja clàssic *La dissolució de la República de Weimar. Un estudi sobre la degeneració del poder en la democràcia* (1955). Però resultaria injust oblidar aportacions anteriors sobre l'evolució general occidental, molt especialment les obres de R. H. S. Crossman, *Biografía del estado moderno* (1939), on introdueix el concepte d'estat total; la d'Emil Lederer, *State of the Masses* (New York, 1940), on parla de la dictadura de les masses institucionalitzades a través de l'estat; la del gran estudiós del liberalisme H. J. Laski, *Reflections on the Revolution of our Time* (1943), anàlisi lúcida del procés de debilitament dels règims parlamentaris; o la de Jacob Talmon, *The Rise of Totalitarian Democracy* (1952), on s'instrueix el no menys interessant concepte de «democràcia totalitària».

Bona part d'aquestes aportacions i alhora inquietuds, com a intel·ligent sistematització de quelcom que surava a l'ambient del món occidental que eren (resulta de molt interès l'antologia curada per Mauriccia Salvati, *Da Berlino a New York. Crissi della classe media e futuro della democrazia nelle scienze sociali degli anni trenta*, Milà, 2000), les trobem reflectides en l'obra de F. Cambó, *Entorn del feixisme italià* (1924), obra que tot just l'any següent ja traduïa al francès la prestigiosa Librairie Plon, de París, encarregada de reunir les millors aportacions del pensament sobre la crisi inicial del segle XX europeu. Es tracta d'un llibre realment fagocitat per la particular confrontació catalana d'ortodòxies que esclata des dels anys vint, en el que tot i rebutjar explícitament la «revolució feixista» se li atribueixen funcions panegíriques de la mateixa (i, directament, de

la dictadura de Primo de Rivera), i que constitueix una anàlisi rica i complexa del que figura al seu subtítol: *Meditacions i comentaris sobre problemes de política contemporània*. Cambó parteix de la constatació de la transcendència de la revolució feixista per sobre d'altres d'abast més puntual, perquè, els feixistes «esdevenen, per llur aspecte negatiu, exposició de la fallida de tot el sistema polític i de tota la ideologia democràtica i humanitària que imperava a Europa, ja feia prop d'un segle» (p.10).

Sembla evident que aquest fil argumental obre un munt de possibilitats respecte l'anàlisi de la gran complexitat de fenòmens culturals, antropològics i polítics que estan en la base de l'eclosió contemporània de les societats massificades. Una de les línies que integra aquesta complexitat vindria representada per la en el seu moment influent obra de Carl Schmitt, *La posició cultural del govern parlamentari* (1926), on es denunciava al parlament com una institució burgesa del segle XIX, sense cap raó de ser en una societat industrial i democràtica de masses. Aquí ens trobem davant un vertader precedent del feixisme, orientat a encendre una mobilització de masses en un sentit radical antiparlamentari. La línia argumental retrospectiva de Schmitt queda supeditada del tot a aquesta nova voluntat i a l'esclat dels mètodes polítics nous que l'han d'interpretar.

Hem d'entendre que es tractava, tan sols, d'una proposta de resposta entre les moltes que es varen donar: tota la riquesa de respostes que van del nacionalisme radical al nacional-socialisme les ha analitzat esplèndidament Stefan Brener, *Anatomia de la revolució conservadora* (Darmstadt, 1993). Efectivament, sense arribar a aquesta desqualificació total i radical que s'acaba d'explicar pel gran trauma de la Guerra (és pot veure, per exemple, el treball d'història comparada *Guerre et cultures, 1914-1918*, París, 1994), el ventall de respostes a l'evolució que estaven experimentant les societats occidentals va ser més àmplia i matisada.

Algunes societats occidentals, empeses pels seus intel·lectuals (que precisament des de la darrerria del segle XIX adquirien carta d'identitat pública definitiva, com ha analitzat des de la perspectiva socio-històrica Christophe Charle, *Naissance des "intellectuels", 1880-1900*, París, 1990), tot i no experimentar la virulència d'aquells canvis produïts per la Guerra, van donar respostes similars (ja siguin triomfants en el pla polític o no), empeses per aquest omnipresent esperit del temps amb el que s'estava entrant de ple en el segle XX.

Arribats a aquest punt, penso que és del tot evident la necessitat de retornar al debat sobre el «cas espanyol» i al del paper que en ell hi va jugar Catalunya. Haver determinat que no es tracta, en termes generals i des de la teoria política, d'un cas de feixisme no eximeix d'aquesta necessitat. Cal ser cautes en la utilització de la terminologia; però la cautela tampoc no és cap eximent. Contextualitzar aquest cas particular dins la problemàtica de crisi general d'un

sistema polític i d'una ideologia seculars (com hem vist proposar a F. Cambó) no vol dir començar a buscar fenòmens, produccions particulars i significacions individuals i/o institucionals que justifiquin l'existència del que al cap i a la fi no va succeir. Un prefeixista, sense una situació ni que sigui lleument «feixistitzant» a l'horitzó o sense un règim feixista en el seu àmbit d'actuació directa, o no és veritablement feixista d'acció (altra cosa són les conviccions íntimes o les declaracions culturals sense repercussió) o és precedent d'un no res. I, a Espanya, resulta impensable, com sí va ocórrer a Itàlia amb la col·laboració de 1932 entre Mussolini i Giovanni Gentile per escriure la llarguíssima veu «Dottrina del fascismo» a *l'Enciclopèdia italiana*, un tàndem similar, posem pel cas, entre Primo de Rivera i E. d'Ors (o el vell A. Maura o algun dels seus seguidors més joves) per a explicar la naturalesa i intencions de la primera dictadura de 1923. L'existència d'elements feixistitzants, com Calvo Sotelo o Eduardo Aunós, posem pel cas, va topar frontalment amb el Dictador, a qui dedicaren ferotges crítiques per la seva debilitat filoparlamentària.

Aquí no es tracta de la possibilitat més o menys real d'assimilar-se al cas italià o ni tan sols al francès, on si podem dir que va existir un pensament i un moviment feixistes, malgrat que no assolissin conquerir el poder (és difícil considerar com a feixista el règim de Vichy malgrat la seva col·laboració amb els ocupadors nazis); les obres de Victor Nguyen, *Aux origines de L'Action Française. Intelligence et politique vers 1900* (París, 1991) o la ja clàssica d'Eugen Weber, *L'Action Française* (1962), ajuden a entendre molt bé aquest oasi intermedi francès. A Espanya, malgrat tot, resulta obvi i espectacular el fet que l'autoritarisme i la violència varen caracteritzar el seu sistema polític durant quasi mig segle, dividit en dos subperíodes que separa la curta experiència democràtica de la Segona República, sense oblidar l'existència de Falange Española, un partit d'inspiració feixista. Són massa anys per a què no reflexionem sobre aquest fenomen del segle XX, en el seu conjunt dinàmic de cara l'interior d'Espanya i per relació als problemes generals europeus.

Especialment a Catalunya, aquesta revisió periòdica sembla més que justificada. Es tracta d'una àrea amb una societat sotmesa als grans condicionants que determinen la crisi moderna de les societats tradicionals europees, en la que el romanticisme vuitcentista de caire historicista havia jugat un paper molt destacat, i on es produeix una tensa convivència entre les postures socials i les nacionals en el difícil període del final del XIX i principi del segle XX, sense oblidar els efectes radicalitzants que produeix la ràpida modernització global i que també constitueix un exemple de país afectat per les tensions de la crisi imperialista del final del segle. Així doncs, aquest tipus de reflexió general és més important que a cap altre lloc d'Espanya; i això, malgrat es pugui dir que la dinàmica de l'estat (tema nodal en l'establiment dels totalitarismes) no és cosa

estrictament catalana i, per tant, que els plets que se li relacionen hi representen un fenomen relativament estrany.

Per altra banda, a Catalunya, el fort impacte de la Gran Guerra va provocar efectes molt evidents i ja sabem que aquesta conflagració va ser el catalitzador que va desencadenar el feixisme en els països bel·ligerants. El sindicalisme anarcosindicalista de la CNT, per exemple, va passar de 5000 afiliats el 1914 al mig milió el 1918. Des del final del 1916, a Barcelona varen néixer unes Juntes de Defensa militar que, tot i el seu caràcter intern reivindicatiu corporatiu, varen contribuir a estendre la sensació d'ambient violent d'acció extraparlamentària. La «guerra social» entre el terrorisme «blanc» o patronal i el «roig» o sindical, amb morts diaris, amb una gran tensió ambient, amb una agressiva organització del món burgès econòmic que desembocarà en una Federació Patronal amb plantejaments d'acció directa decididament antidemocràtics (tema estudiat per Soledad Bengoechea, *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, 1994) i amb una evident erosió de la vida institucional anterior, va constituir un conjunt que va afectar el món urbà i rural català del 1919 fins al 1921 amb una violència que encara es deixaria sentir a la Guerra Civil i que va provocar que molts sectors benestants es declarassin des de 1921-22 obertament partidaris d'una solució «d'ordre», amb l'única possibilitat que l'haguessin de dirigir els militars (crisi política i violència social com elements definitoris del període d'entreguerres).

En termes generals, doncs, podem dir que Catalunya va experimentar una tensa i particular evolució (moviment nacional reivindicatiu inclòs), des de la darrerria del XIX fins als anys immediatament posteriors a la Gran Guerra, que faria perfectament justificable l'existència d'intel·lectuals «prefeixistes» i de corrents culturals, socials i polítics que propugnessin un model de societat «nova» concorrent al feixisme. Catalunya va tenir, fins i tot, el seu cos de voluntaris que varen lluitar al costat de França en la Gran Guerra; i, en relació a les Paus de Paris amb què s'anava a tancar la que des d'aquí es va denominar «la Guerra de les Nacions» (Rovira i Virgili), alguns elements polítics van arribar a pensar (a somiar) que s'hi inclouria el «cas català», amb la qual cosa es donaria definitiu compliment al plet reivindicatiu històric que enfrontava Catalunya amb l'estat espanyol.

No podem oblidar l'acció de Joan Estelrich (1896-1958), noucentista conservador de segona generació d'una notable talla, qui va crear la plataforma «Expansió Catalana» (1919), molt actiu en la Societat de Nacions, com explicarà més tard (1928) a *La qüestió de les minories nacionals* (amb traducció francesa *La question des minorités et la Catalogne*, 1929). Finalment, no podem oblidar que va ser a Barcelona que es va produir el cop d'estat que va donar origen a la dictadura del general Primo de Rivera, la matinada del 13 de setembre de 1923.

Malgrat totes les consideracions fetes fins aquí, la lectura dels esdeveniments i les produccions culturals que es pot efectuar a partir de la contextualització catalana-espanyola dins el marc europeu de l'època no han acabat de quallar (no és el cas de Portugal, on si s'ha fet, de manera destacada per Antonio Costa Pinto, especialment a *La dictadura de Salazar i el feixisme europeu*, 1995). Tot amb tot, fa un cert temps es va publicar un llibre que hauria pogut encetar aquest debat de revisió. Es tracta del llibre de Vicente Cacho, *Revisión de Eugenio d'Ors, 1902-1930* (Barcelona, 1997), el darrer que aquest pioner de la «història intel·lectual» a Espanya va publicar en vida. L'autor, efectivament, volia que es tractés d'una veritable revisió, es feia deutor de les aportacions de Zeev Sternhell i no dubtava a considerar E. d'Ors com l'«introduïdor del feixisme primigeni en Catalunya» i el nòdul del seu pensament com «el clasicisme, variante autoritaria del nacionalisme».

La cosa no és anecdòtica, donat que d'Ors és el principal definidor intel·lectual del corrent que a Catalunya prendrà el nom de «Noucentisme» (de trencament amb el vuit-cents) i no es pot oblidar que aquest noucentisme va caracteritzar el nacionalisme polític català, de manera especial en el període previ a la Gran Guerra: el llibre de V. Cacho destaca fins quin punt E. d'Ors es va considerar un referent generacional abans de 1914, tot i que li costés de vendre políticament el seu missatge de «feixisme *avant la lettre*» que li faria afirmar que la síntesis del futur portaria a la mobilització interclassista dintre el marc nacional. No oblidem que, a l'Itàlia de l'inici del nou-cents, un corrent cultural similar, de reflex de les inquietuds dels intel·lectuals i d'adscripció igualment conservadora, es va anar concretant a revistes com *Il Regno* o *Voce* i va acabar desembocant en la fundació, el 1908 i sota la direcció d'un literat com Enrico Corradini, de l'Assoziane Nazionalista, d'una gran influència en la creació i definició del moviment feixista posterior.

L'obra que ara comentem intenta presentar a d'Ors com un intel·lectual característic del primer nou-cents d'influència francesa (de la França de la crisi boulangista, dreyfusard i post Dreyfus): un individu a la recerca d'un prestigi individual indiscutit pels seus conciutadans; amb suficient independència material (ni que sigui a través del gaudi de continuades beques a l'estranger) per a no haver de dependre massa de les supeditacions econòmiques que forçarien al posterior «intel·lectual orgànic», d'un gust cosmopolita al qual irriteren les supeditacions localistes, que participa d'aquell ambient vitalista i «xic» que viu del món burgès tot criticant-ne el seu irreversible «decadentisme» (de fet és l'evolució natural dels postulats del modernisme del final del segle); que desconfia per norma del primat de la voluntat popular heretada de la Il·lustració; i que no dubta a considerar-se membre qualificat i sobresortint (l'intel·lectual com a heroi, a la manera Carlyleana) de l'elit que ha de fer-se amb el poder per a contrarestar l'embrutit materialisme burgès i per a fer que la societat doni el millor

de si mateixa (com a evolució i sublimació del seu regeneracionisme originari que encara el fa confiar en la ben poc «revolucionària» necessitat normativa de passar del caos a l'ordre).

El noucentisme doctrinari (una forma radical d'adaptació al present en canvi) explicat per E. d'Ors des de 1902-1904, en termes generals té un to aristocratitzant i antiburgès indiscutible, que en ocasions va voler retrobar fórmules provocadores de la intel·lectualitat del final del XIX i que les va trobar en l'enaltiment del sindicalisme com una força de xoc revitalitzadora de la societat malalta, a la manera de Sorel (impossible no tenir present el capítol que dedica Isaiah Berlin, *Contra la corriente*, 1979, a aquest pensador i activista francès). Aquesta forma de fer xocava provocativament amb les fortes prevencions burgeses enfront de l'obrerisme local i la crisi social endèmica que patia l'àrea de Barcelona. Alguns autors (vegeu, especialment, G. Diaz-Plaja, *Lo social en Eugenio d'Ors y otros estudios*, Barcelona, 1981) han situat aquest tema «social» en la base de la caiguda en desgràcia d'E. d'Ors davant les autoritats del catalanisme i la seva subsegüent marxa cap a Madrid el 1920-1922.

Paral·lelament, E. d'Ors va parlar molt de nacionalisme, terme que va lligar amb el d'imperialisme i amb la necessitat d'una mobilització de les joventuts, i que cap a 1910 va intentar sublimar en relació amb el classicisme i l'autoritarisme del nacionalisme d'arrel maurrassiana. Sovint va parlar dels valors de la raça, tot i que en això fos essencialment retòric, amb molt pocs punts de contacte amb els qui van parlar de raça catalana a la darrerria del XIX (el Dr. Bartomeu Robert o el també metge Domènec Martí i Julià, entre els escassos que es sumaren a aquesta moda passatgera).

Tot i que l'obra d'Eugeni d'Ors sigui molt dispersa i d'una base periodística molt important, podríem arribar a estar d'acord amb V. Cacho i qualificar aquest autor com a característic dels corrents prefeixistes que s'estenen per Europa occidental abans del 1914 (tot i que ja hem indicat el nostre desacord amb la predeterminació mecànica que pot implicar el concepte «prefeixisme»). La familiaritat de d'Ors amb la cultura nacionalista conservadora francesa del moment ens ajuda a concretar aquest decantament. I, per la seva banda, les característiques de la dinàmica catalana del primer nou-cents ajuden a explicar per què es va poder assumir amb naturalitat l'intent orsià d'aplicar el seu corpus doctrinal a la realitat local. El que sorprèn, però, és la manca de seguidors que va tenir, l'eradicació (quasi la desaparició) respecte el món cultural i institucional català que el va afectar des de la seva marxa de Barcelona el 1920 i, finalment, la irrellevància de la seva actuació i de la seva significació durant l'etapa de la dictadura de Primo de Rivera, sobretot quan alguns col·laboradors del dictador l'intentaven convèncer de la necessitat de superar el vell regeneracionisme i passar a construir l'estat i la nació «nous».

Més important que preguntar-se per les raons de la solitud «prefeixista» d'Eugeni d'Ors, penso que és veure l'evolució i el significat de les altres opcions nacionalistes, incloses en l'intent plural (ja sigui de signe liberal o conservador) de superació d'aquesta crisi moderna de principis del Nou-cents. Molt en síntesi, podríem dir que el nacionalisme català en què es va moure d'Ors fins a la crisi del 1920 és doctrinalment comparable als corrents que es desenvolupen en l'entorn occidental proper: està conformat per les exigències d'una dinàmica històrica particular (dintre d'ella, sempre s'ha considerat que la crisi colonial del 1898 constitueix un precipitant determinant) per l'existència d'un complex cultural, antropològic i psicològic que determina les sensibilitats nacionals individuals i col·lectives (aquí, l'element de diferenciació del cas català determinant seria el fet de no disposar d'un estat propi); per les circumstàncies de la crisi de creixement del món burgès vuitcentista i la seva deformació noucentista amb el que denominem la societat de masses; i per la inquietud d'uns intel·lectuals (Egon Friedell, *Història cultural dels temps moderns* (1927) parla d'«el final de la realitat», de la crisi de seguretat en el positivisme i l'aparició del neguit i la incertesa) que durant un breu període de temps del final del XIX fins a 1914 van creure necessari intervenir per a ordenar i donar un nou sentit moral a aquesta crisi i van pensar que se'n sortirien.

Per a Eugeni d'Ors el nacionalisme constituïa un estadi intermedi i necessari de pas cap a l'opció ideal europeista, cosmopolita, això és, imperialista. Cal tenir present que la seva teoria del «noucentisme» la va elaborar fonamentalment a París (entre 1906 i 1911), mentre «devorava» literalment el pensament francès i alemany del moment (també amb freqüents estades a Munic). Es tracta, doncs, d'una construcció ben poc catalana, plena de prevencions envers el liberalisme democràtic i el seu sistema de participació legitimadora de les masses ciutadanes i que en el fons havia de limitar l'intervencionisme de les elits intel·lectuals. Els dramàtics fets de la barcelonina Setmana Tràgica (juliol de 1909) li acabaren d'accentuar aquest tic aristocràtic; poc després podrà assegurar que per tot Europa les joventuts estan lluitant obertament contra la democràcia, per tractar-se d'un «producte feixuc de la decadència espiritual de la burgesia de la segona meitat del segle XIX».

Sempre s'ha destacat, dintre del corrent nacionalista català, la coexistència d'elements i argumentacions que sorgeixen del corrent liberal democràtic vuitcentista i d'altres que ho fan del món conservador. Aquesta diversificació es mantindrà durant el segle XX, i així s'ha pogut parlar d'uns corrents ininterromputs, d'una certa continuació lògica. Però, tot i deixant al marge E. d'Ors i la seva significació prefeixista «diferent» i nova, hem d'entendre que en el món conservador del primer nou-cents (que podríem identificar amb l'ideari i actuació d'un E. Prat de la Riba) i en el seu corresponent liberal (cassos de Gabriel Alomar o de Pere Corominas), hi ha diferències significatives amb els seus pre-

cedents del XIX. El vell plet al voltant de la llibertat s'ha modificat en els plantejaments, en bona part per la nova pressió social, pel que fins i tot intel·lectuals esquerrans acabaran denunciant com la «tirania de les forces col·lectives», en expressió de Romain Rolland. Però, tot i les prevencions democràtiques «pures», en cap cas s'observa un decantament significatiu cap el «prefeixisme» capaç de modificar els comportaments col·lectius ni el sistema polític català.

Bona part de l'explicació de les diferències aportades pel nou-cents l'hem de buscar en l'acció política i institucional del nacionalisme català i no pas en les seves elaboracions culturals i doctrinàries. En aquest sentit, la reflexió sobre el cas d'Ors només podrà donar resultats molt parcials i poc rellevants. La majoria d'intel·lectuals catalans acabaran determinats per la teoria lligada a l'acció pública: va ser G. Alomar, des de l'esquerra moderna (noucentista), qui va arribar a avisar la intel·lectualitat catalana de seguir vivint determinada pel «mal positivista», això és, per la pretensió d'entendre els problemes i de voler-los solucionar amb una actuació ordenada, enquadrada institucionalment i amb el límit imposat per la política.

Podríem dir, doncs, que a Catalunya no va quallar el prefeixisme per l'actitud poc «nou-cents» dels seus intel·lectuals? El cert és que en poques bandes la formulació d'un nacionalisme conservador i agressiu fins el punt de lligar-se a l'exigència imperialista del moment, va desembocar en una actuació de signe liberal, democràtic i fins i tot parlamentari. I en poques bandes la intel·lectualitat conservadora va casar l'actuació en aquest marc amb una síntesis de nacionalisme radical i de preocupació social (any 1919) propera al revisionisme socialista com va ocórrer en el cas del catalanisme conservador de gent encara afí a la Lliga Regionalista, com, per exemple, el grup que liderava Jaume Bofill, cap dels hereus directes de Prat de la Riba. No hi va haver cap inquietud prefeixista tot i que en tot moment el problema de l'eclosió moderna d'una societat de masses va estar en el seu punt de mira, potser fins i tot com la preocupació central. Ni quan el president de la Mancomunitat, J. Puig i Cadafalch, saludava la nova dictadura militar el 13 de setembre de 1923 pensava en clau real extra-parlamentària. Es tractava, més aviat, d'un conservadorisme defensiu fruit del profund esgotament provocat per la «guerra social» de 1919-1921.

El fet que no es criticués el parlamentarisme no vol dir que no se'l considerés corrupte i nociu per a les aspiracions modernitzadores del catalanisme. Però dècades senceres de reivindicació vuitcentista d'un estat modern i de considerar que la corrupció provenia del centralisme d'inspiració castellana van impedir que l'antiparlamentarisme s'implantés com un punt clau de l'argumentació nacionalista noucentista catalana. Es va acceptar l'intervencionisme intel·lectual com a acció quasi arbitrària de l'elit dels millors; es va integrar l'argument de la nacionalització de les masses com a objectiu primordial (en alguns casos fins i tot van existir moviments de mobilització de les joventuts) i

es va entrar en la via de l'estatalització progressiva (ens referim a l'estatalització alternativa proposada des de Catalunya) que apuntava cap a aquella situació de «democràcia totalitària» que tancava definitivament la lògica argumental del liberalisme parlamentari del segle XIX.

No es va fer cap més pas col·lectiu i significatiu endavant, i el fet que les dictadures fossin espanyoles i expressament anticatalanes va acabar d'allunyar la possibilitat feixista col·lectiva. El nacionalisme català conservador, de fet, es va mantenir políticament dintre l'espectre parlamentari democràtic fins i tot quan la crispació política de la II República va entrar en el pendent darrer de crisi, entre 1934 i 1936. Tota la resta són comportaments individuals; a voltes, notabilíssims.